

Г.Т. Карабалаева¹, Г.Ж. Нурбекова²
Д.К. Курманаева², Г.З. Тажитова²

¹Дж. Баласагын атындағы Қырғыз ұлттық университеті, Бішкек, Қырғызстан
²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: karabalaevagulmira@rambler.ru, guleken169@bk.ru, dina_k68@mail.ru, gulzhahan@mail.ru)

Қазақстан мен Қырғызстанда қазіргі заманғы жоғары білім беруге халық дәстүрін ықпалдастыру

Аңдатпа. Қазіргі заманғы білім беруде көптеген дәстүр мен әдет-ғұрыптар өздерінің сақталған тәрбиелік мәні мен реттеушілік функциясын жалғастыра келе, ұрпақтан ұрпаққа мұра ретінде беріліп жалғасып келеді. Біздің айтып отырғанымыз, жастардың тәрбиесіндегі педагогикалық құрал қызметін атқаратын халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптары. Осы мақалада жастардың тәрбиесінде дәстүр мен әдет-ғұрыптарды пайдалануды зерттеудің теориялық негіздері талданып, халық педагогикасының құралдары арқылы қазіргі заманғы студенттерді тәрбиелеу үшін қажет болатын педагогикалық шарттар тарқатылады. Авторлардың пікіріне қарағанда, қазіргі заманғы ұйымдастырылған білім беру үдерісін байытудың маңызды жолдарының бірі болып саналатын халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарына зер салудың өзі жоғары оқу орнының барлық педагогикалық жұмысының деңгейін көтеруді қамтамасыз ету үшін тәрбиелеудің дәстүрлі нысандары мен әдістемелерін ғылыми тұрғыдан дәлелденіп іріктеп алуы әрі пайдалануды көздейді. Халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарына студенттердің көзқарасын анықтау мақсатында оларға қатысты жүргізілген сауалнаманың қорытындылары келтіріледі. Авторлардың пікірінше, кейбір педагогикалық шарттар орындалған жағдайда қазіргі заманғы студенттерді толыққанды жеке адам ретінде тәрбиелеуге әрі қалыптастыруға ықпал етеді. Жоо студенттерін тәрбиелеуде халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарды пайдаланудың педагогикалық шарттарын анықтауға арналған эксперименттің қорытындылары талқыға салынады. Әлеуметтік-гуманитарлық дисциплиналар пәндерінің блогын талдаудан соң олардың халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарына арналған тақырыптарды өз мазмұнында аша алатындығы анықталып, Қырғызстанда «Этнопедагогика» арнайы курсы әзірленді.

Түйін сөздер: халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптары, халық педагогикасы, студенттер, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, психологиялық-педагогикалық пәндер, аудиториядан тыс жұмыс, педагогикалық жағдай.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2022-138-1-375-389>

Кіріспе

Ғаламдану мен қазіргі заманғы әлемнің интернационалдануының күшеюі жастардың әлеуметтік қалыптасуында этнопедаго-

гикалық компоненттің белсенді болу маңыздылығын бұрын соңды болмағандай көтереді. Бұл, ең алдымен, елдің болашақ зияткерлік және кадрлық әлеуеті болып табылатын студенттерге қатысты.

Сан ғасыр бойы жинақталған әдет-ғұрыппен дәстүр тәрбиелеудің ең әсерлі әрі тұрақты құралдарының қатарынан орын алады.

Демек, қазіргі заманғы білім беру мен тәрбиелеу процесінде әлеуметтік өзара іс-қимылдың тарихи әрі мәдени нормаларын бейнелейтін сан алуан дәстүр мен әдет-ғұрыптар өздерінің тәрбиелік мәнін сақтап, реттеушілік функциясын сақтауды жалғастырады да ұрпақтан-ұрпаққа мұра ретінде беріледі.

Айтып отырғанымыз, жастарды тәрбиелеуде педагогикалық құрал ретінде қызмет ететін халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптары. Сан ғасыр бойы өсекелең буын мен жастарды тәрбиелеудің өте маңызды құралы болған халық педагогикасы тәрбиелеудің ерекше пәлсапасына айналды. Халық педагогикасы қай жағынан болсын уақыт сынағынан өтіп, оның күні бүгін ойдағыдай қолданылуы халықтың педагогикалық даналығының құдыретті күші бар екенін білдіреді. Сол себепті тәрбиелеуде ерекше орын беріліп оларға халықтық педагогика арқа сүйейді.

Дәстүр мен әдет-ғұрыптардың әлеуметтік құндылығы мен маңыздылығы олардың жас ұрпақ буынды тәрбиелеуге бағытталуынан басталады. Халықтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары ерекшеліктері мен тәрбиелік функцияларының бірі - олардың отбасында құрметтеліп, халықтың өмірімен және тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланысты болуынан басталады. Бала кезінен бастап олар сана-сезімге және мінез-құлыққа тікелей әсер етеді. Дәстүр мен әдет-ғұрыптың арқасында жастарды тәрбиелейтін әлеуметтік және мәдени ортада олардың әлеуметтік және құндылық ұмтылыстары қалыптасады. Дұрыс әрі ойдағыдай тәрбиелік әсер ету үшін жас ұрпақ орналасқан әлеуметтік-мәдени ортаның ерекшеліктерін зерттеу қажет. Іс жүзіне қарағанда, халықтың дәстүріне негізделген тәрбие жемісін беретіні шындық.

Дәстүр мен әдет-ғұрыптардың тәрбиелік мәніне келетін болсақ, олар халық мұрасының баға жетпес қазынасы болып табылады. Олар ұрпақтан келешек ұрпаққа жеткізіліп сақталады, байытылады. Осындай байланыс үзілген жағдайда, қандай да болсын ұрпақтың

ұлттық мәдениеттен қол үзіледі. Сондықтан да дәстүр мен әдет-ғұрыптарды сақтау және ұрпақ сабақтастығын үзбестен келер ұрпаққа жеткізу өте маңызды, өйткені олар материалдық саладағы және рухани мәдениеттегі алдыңғы буындардың тәжірибесін іс жүзінде қалыптастырады.

Зерттеудің әдістемесі мен әдістері

Қазіргі кезеңде көп қырлы құбылыстың жан-жақты ерекшеліктері мен қырларын түсініп ұғуға тырысқан авторлардың еңбектері елеулі рөл атқарды. Осы ретте төмендегі авторлардың еңбектері белгілі бір қызығушылық тудырады: В.Б. Власова [6], И.Т. Галиуллина [7], В.М. Капчел [12], В.Д. Плахов [19], А.Г. Спиркин [21], И.В. Суханов [22]. Олар «дәстүр», «әдет», «ғұрып», «рәсім», «мереке» ұғымдарының алшақтықтарын анықтаудан көп жұмыс атқарды. Адамның дәстүрлі іс-қимылы мен оның экономикалық, әлеуметтік-тарихи шарттарымен заңдылық байланысының ізін қуып, дәстүрдің әлеуметтік рөлін зерттеу, оның пайда болу тетігін және қоғамның рухани өмірі тарихының әртүрлі кезеңдеріндегі туындап даму тетігін анықтау тұрғысынан ойдағыдай талпыныстар болды.

Халық дәстүрінің тәрбиелік мәні Қырғыз Республикасы зерттеушілерінің еңбектерінде жан-жақты қаралады: А.Э. Измайлов [10], Р.А. Әбдіраимова [2], А. Әлімбеков [4], Н.А. Асипова [5], Н.К. Дюшеева [9], А.Т. Қалдыбаева [11], Г.Т. Қарабалаева [13; 14], Ч.Т. Осмонова [17], Т.В. Панкова [18]. Олардың еңбектерінде халық педагогикасының оқушылар мен жастарға білім беріп тәрбиелеудің қазіргі заманғы міндеттерімен өзара байланысындағы мәселелер қаралады. Р.А. Әбдірайымова [2], А. Әлімбеков [4], А.Т. Қалдыбаева [11], Т.В. Панкова [18] сияқты зерттеушілердің еңбектерінде қырғыз этнопедагогикасының ғылым ретінде қаралып ерекшеліктері, тарихы, дамуы және таралуы жан-жақты зерттеледі.

Төмендегі қазақстан ғалымдарының педагогикалық зерттеулерінде халықтың дәстүрін зерттеу мәселелеріне, оның қазіргі тәрбиелеу-

дегі орны мен рөліне жан-жақты зер салынып, біздің жұмысымызға олар қызығушылық тудырды: О. Жәнібеков [8], К.Ж. Қожахметова [16], Н.С. Сәрсенбаев [20], С.А. Ұзақбаева [24], Төлеубекова Р.К. [23] т.т.

Қазақстан профессоры С.А. Ұзақбаеваның пікірі бойынша халық педагогикасы «халықтың шығармашылығы күйінде ұрпақтан ұрпаққа жеткізілетін дәстүр мен әдет-ғұрыптардың қалыптасуына қол жеткізетін табиғи тұрғыдан кәдімгі тарихи процесс» ретінде ұғылады [24, 157].

Н.С. Сәрсенбаев [2] С.А. Ұзақбаева [24], Қ.Ж. Қожахметова [16] сияқты қазақстан зерттеушілерінің нақты айтуынша, дәстүр мен әдет-ғұрыптарда ұстаушы ретіндегі нақты бір халықтың ұлттық бейнесі көрсетіледі: әдет-ғұрпы, тұрмыс-тіршілігі, халықтың мәдениеті, балалар мен жастардың тәрбиесінде қолданылған әрі қолданылып келе жатқан жалпыға танылған әдістер, құралдар, әдістемелер.

Қырғызстан мен Қазақстанның зерттеушілері халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарына қоғамның әлеуметтік құндылықтарының бірі және өскелең буынды, атап айтқанда оқушыларды тәрбиелеу мен қалыптастырудың тиімді құралы ретінде қарайды. Сонымен қатар, студенттерді тәрбиелеуде халықтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын пайдалану жолдарын зерттеуге байланысты көптеген мәселелер зерттелмеген күйінде қалып отыр. Сондықтар, бұл мәселе студенттер ортасындағы педагогикалық қызметте қолданылатын дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды анықтау мақсатында арнайы зерттеуді қажет етеді, өйткені олардың тәрбиесі мен әлеуметтік қалыптасуы жоо қабырғасында жалғасады.

Ғылыми-практикалық қажеттілікке сүйене отырып, біз жоодағы студенттердің тәрбиесіне әсер етуі мүмкін халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын зерттеуге күш-жігер қолдандық. Бастапқы қадам мен талпыныс қырғыз және қазақ халықтарының тарихи-мәдени мұраларын зерттеуге бағытталды. Осы ретте біз қырғыз бен қазақ халықтары үлкен, ерекше рухани мәдениеттің мұрагерлері деген болжамға сүйендік. Қазіргі кезде халықтың

мәдени-адамгершілік құндылықтарын, гуманистік және мінез-құлық дәстүрлерін зерттеу жас ұрпақтың бойында рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастырады. Соның арқасында олардың бойында азаматтық-патриоттық және азаматтық-гуманистік сезімін дамытады [14, 25].

Қазіргі таңда қырғыз бен қазақ мәдениеттерінің адамгершілік негіздері қайта бағаланған кезде, екі елдің рухани құндылықтарын жаңғырту мәселесінің өзектілігі ерекшеленеді. Жастар арасында мінез-құлық үлгілерінің күйзелісі және өзгеруі орын алғандықтан осындай қалыптасқан жағдайда нағыз ұлттық тамырлар мен ата-бабаларымыздың даналығына жүгіну қажет. Пайымдауымызша, ұлттық және мәдени дәстүрлерді, ата-бабаларымыздың рәсімдері мен генетикалық мұраларын және даналығын сақтауға студенттердің мүддесін қалыптастыруда жоолар үлкен рөл атқара алады. Сол себепті қазіргі заманғы студенттер үшін тәрбиелеу ісіне және мемлекеттеріміздің болашағын қалыптастыруға оң ықпалын тигізетін арнайы педагогикалық жағдай жасау қажет. Осындай педагогикалық шарттардың қатарында халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын пайдалану өте маңызды. Сонымен қатар, біздің ойымызша, студенттердің тәрбиесіне әсер ететін негізгі факторлардың қатарына жооның әлеуметтік-мәдени ортасы жатады. Өйткені уақытының басым бөлігін жоода өткізген студент өзіне қажетті білімді, ептілікті және шеберлікті бойына сіңдіріп, жеке қасиеттерге де қол жеткізеді, бойындағы тәжірибесін түзетіп, жаңа құндылық өлшемдерін қалыптастырады. Мұның барлығы олардың өмір сүру бейнесіне әсер етіп, әлеуметтік өзара әрекеттесудің, мінез-құлықтың стилін қалыптастырады, ынталандырады және жалпы өмірлік нұсқауларын бағыттайды. Сондықтан тәрбиеден және жастардың қалыптасқан мінез-құндылық бағытынан олардың жеке әл-ауқаты ғана емес, қоғамның болашақ әл-ауқаты да қалыптасады. Демек, қазіргі заманғы студенттерді тәрбиелеу мақсатында педагогикалық жағдай қолайлығының маңызы артады. Бұл жооның басты міндеттерінің бірі болуы тиіс. Осы мәселені шешу үшін «педа-

гогикалық шарттар» ұғымының мазмұнын ашып анықтамасын беру қажет, өйткені ол студент жастарды тәрбиелеуде шешуші болып табылады. Философиялық энциклопедиялық сөздікке сәйкес, «шарт» деген сөз басқа бір нәрсеге тәуелді болатын (шартталған) нәрсе ретінде түсіндіріледі; нысандар кешенінің маңызды компоненті (заттар, олардың күйлері, өзара іс-қимылдары). Ол компоненттің болуынан берілген құбылыстың қажет болуы туындайды. Берілген құбылыстың нақты шарттарының жиынтығы оның болу (өту) ортасын қалыптастырады. Оған табиғат пен қоғам заңдарының іс-әрекеті тәуелді болады [22, 17].

Педагогикалық шарттар білім беру ортасының әлеуетті мүмкіндіктерінің жиынтығы саналатын педагогикалық жүйенің маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Іске асырылған жағдайда сол мүмкіндіктер білім беру процесінің тиімді қызмет етуі мен дамуын қамтамасыз етеді [24, 20].

Аталған ұғымдарға сүйене отырып, біз қазіргі заманғы студенттерді халықтық педагогика құралдарымен тәрбиелеуге қажетті педагогикалық шарттарды тарқатуға ниеттіміз. Осы ретте шешуші педагогикалық шарттар ретінде біз халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын студенттің қалыптасып келе жатқан жеке басына әсер етудің негізгі жолдары мен құралдары ретінде пайдалану қажеттілігін алға тартамыз. Бұл жас ұрпақтың тәрбиесі мен қалыптасуына әсер ететін халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптары жөнінде көптеген жоо студенттерінің бойында өте нашар немесе жалған түсінік бар екеніне байланысты. Студенттерге қазіргі заманғы тәрбие беруде халық дәстүрін қолданудың авторлық тұжырымдамасына сүйене отырып, біз талқыға салынған құрылыстың эмпирикалық методологиясы мен зерттеу әдістемесін әзірледік. Олар оның педагогикалық шарттарын, оны қамсыздандыруды, шешуші ресурстық ерекшеліктерін анықтауға және жоғарғы мектепте түсіндіруге бағытталған.

Мақаланың мақсатына сәйкес **зерттеу әдістері** анықталды яғни ғылыми-зерттеу құрал-аспаптары әзірленді. Зерттеудің негіз-

гі әдістері ретінде біз мыналарды пайдаландық: ілімдік әдістер – ғылыми-педагогикалық әдебиетті талдау; эмпирикалық әдістер – бақылау, әңгімелесу, сауалнама, педагогикалық эксперимент (жоо студенттерімен 6 фокус-топ); математикалық әдістер – сауалнама мен эксперименттің мәліметтерін өңдеу. Қойылған міндеттерге қол жету үшін 250 студент қатысқан сапалық стратегия қолданылды. Ол Ж.Баласағын (Қырғызстан) атындағы Қырғыз ұлттық университетінің, Л.Н. Гумилев (Қазақстан) атындағы Еуразия ұлттық университетінің және «Астана» университеті (Қазақстан) студенттерінің арасында жүргізілді.

Зерттеу барысында келесі міндеттер шешуге тартылды:

- халық дәстүрінің студенттер тәрбиесіне әсерін зерттеу;
- пәндердің әлеуметтік-гуманитарлық блогындағы сабақтарда халықтың дәстүрін пайдалану мүмкіндіктерін талдау;
- психологиялық-педагогикалық пәндердің мазмұнын халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын білумен байыту;
- студенттермен жүргізілетін дәрісханадан тыс, тәрбиелік іс-шараларда халықтың дәстүрлерін пайдалану.

Зерттеу қорытындылары

Анықтаушы экспериментті бастаған кезде, біз дәстүр мен әдет-ғұрыптар жалпы белгілі бір халықтың прогрессивтік тәжірибесін бейнелейтін және сол арқылы қоғамдағы адамдардың ара-қатынасына қамтылатын ең тұрақты әлеуметтік тәжірибені білдіреді деген жорамалға сүйендік. 250 студенттің қатарында 51% -ы ғана халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптары туралы біледі және олардың жеке адамды тәрбиелеу мен қалыптастыруға оң әсерін сезінеді.

Тәжірибе-эксперименттік жұмыс барысында біз қоғамдық-гуманитарлық пәндердің мазмұнына сүйендік және психологиялық-педагогикалық пәндердің мазмұнын халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптары жөнінде студенттердің түсінігін түзетуге, әлеуметтік және мәдени құндылықтарға құрметпен қарауды қа-

1-кесте. Ж. Баласағын атындағы ҚҰУ

№	Сұрақ	Таңдау саны (аяқтаушы кезең)			Таңдау саны (қалыптастырушы кезең)		
		иә	жоқ	білмеймін	иә	жоқ	білмеймін
1.	Өз халқыңыздың дәстүрлерін жеткілікті деңгейде білесіз бе?	24%	51%	25%	91%	2%	7%
2.	«Сіз «Қалыңдықты алып қашуды» дәстүр деп ойлайсыз ба?	57%	33%	10%	95%	3%	2%
3.	Сіздің отбасыңызда «қалыңдықтың құнын төлеу» дәстүрі сақталды ма?	67%	13%	20%	69%	13%	18%
4.	Қазіргі уақытта отбасыңызда сіз дәстүрлерді сақтайсыз ба?	60%	20%	20%	80%	10%	10%
5.	Өз халқыңыздың дәстүрлерімен мадақтанасыз ба?	52%	18%	30%	95%	2%	3%
6.	Халық жаңа дәстүрлерді дамыта ала ма?	77%	8%	15%	85%	5%	10%
7.	Сізге жақын өмір сүретін халықтардың әдет-ғұрыптарын құрметтейсіз бе?	67%	23%	10%	98%	0%	2%
8.	Бүгінде дәстүрлерге қайта оралу жастарға жағымды әсер етуі мүмкін деген пікірмен келісесіз бе?	44%	40%	16%	92%	3%	5%

лыптастыруға бағытталған халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптар туралы біліммен байыттық.

Нақты аяқтап зерттеудің мақсаты - халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарының студенттер тәрбиесіне ықпалын анықтау. Зерттеудің мақсатына сәйкес зерттеу әдістемесі жасалды, атап айтқанда ол халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарының студенттер тәрбиесіне ықпалын анықтауға бағытталған сауалнама.

Жоолар бойынша сауалнаманың әрбір сұрағының қорытындылары төменде келтірілген.

«Дәстүр» деген сөзді қалай түсінесіз? - деген сұрақ бойынша екі жоо студенттерінің 51% -ы ғана дәстүрдің не екенін біледі. Студенттер қырғыз бен қазақ халықтарының төмендегідей нақты дәстүрлерін көрсетті: қыз узатуу (қыз ұзату), бешик той (бесік той), уйлоуу той (үйлену тойы), суннот той немесе уул той (ер баланы сүндетке отырғызу), сойко салуу

(қалыңдыққа сырға салу немесе құда түсу), алдынан оту (келісім алу), тушоо кесуу (тұсау кесу), балаға ысым беруу (нәрестеге ат қою), калын беруу (қалың мал), бешике болоо (нәрестені бесікке жатқызу), жентек той (шіл-дехана), келин келуу (қалыңдықтың үйге келуі), чачты оруу (шаш өру), суйунчу (сүйінші), корундук (көрімдік), бала коруу (бала көру), куда тушуу (құда түсу), кийит (кит), аш беруу (ас беру), кыркын чыгаруу (қырқынан шығару), бата беруу (бата беру), келин алып качуу (алып қашу), уул той (ұлдың үйлену тойы), бешик той (бесік той). Осы аталған дәстүрлердің барлығы жастардың үйлену тойына және нәрестенің дүниеге келуіне байланысты.

Өкінішке қарай, ҚҰУ студенттерінің 57% -ы және ЕҰУ-дің 55% -ы қыз алып қашуды халықтың дәстүрі деп санайды. Бүгінгі таңда Қырғызстан мен Қазақстандағы ауыртпалығы бар әлеуметтік мәселелердің бірі - қыз алып

2-кесте. Гумилев атындағы ЕҰУ

№	Сұрақ	Таңдау саны (аяқтаушы кезең)			Таңдау саны (қалыптастырушы кезең)		
		иә	жоқ	білмеймін	иә	жоқ	білмеймін
1.	Өз халқыңыздың дәстүрлерін жеткілікті деңгейде білесіз бе?	22%	50%	28%	90%	3%	7%
2.	«Сіз «Қалыңдықты алып қашу-ды» дәстүр деп ойлайсыз ба?	55%	31%	14%	97%	1%	2%
3.	Сіздің отбасыңызда «қалыңдықтың құнын төлеу» дәстүрі сақталды ма?	50%	24%	26%	53%	22%	25%
4.	Қазіргі уақытта отбасыңызда сіз дәстүрлерді сақтайсыз ба?	60%	25%	15%	70%	15%	15%
5.	Өз халқыңыздың дәстүрлерімен мадақтанасыз ба?	50%	20%	30%	96%	3%	1%
6.	Халық жаңа дәстүрлерді дамыта ала ма?	80%	8%	12%	85%	7%	8%
7.	Сізге жақын өмір сүретін халықтардың әдет-ғұрыптарын құрметтейсіз бе?	71%	21%	8%	97%	1%	2%
8.	Бүгінде дәстүрлерге қайта оралу жастарға жағымды әсер етуі мүмкін деген пікірмен келісесіз бе?	45%	41%	14%	95%	3%	2%

қашу. Қызды алып қашу немесе алып қашу арқылы неке қию - қыз мәжбүрлеп алып қашу және қыздың келісімінсіз үйлену Кавказда, Қырғызстанда, Қазақстанда, Эфиопияда және осындай дәстүр сақталған басқа да елдерде кеңінен тараған. Бүгінгі таңда әлемнің басым көпшілік елдерінде бұны некенің заңды түрі емес, қылмыс деп санайды. Өкінішке қарай, қате түсініктің осал жері – тұрмыс құру үшін қыздарды зорлап алып қашу ұлттық дәстүр болған және ешқандай жазаға тартылмаған деген әбестікте. Алайда ғалымдар жүргізген зерттеулерге (тарихи жазбалардың негізінде) қарағанда қалыңдықты алып қашу, оның келісімімен болсын (жалған зорлап алып қашу) немесе зорлап (нақты ұрлық) болсын, «адат» деп аталатын әдет құқығын бұзу ретінде саналып, қоғамда қылмыс болып бағалынып ауыр жазаға тартылатын [3, 14]. Дәстүрлі қырғыз, қазақ қоғамында құда түсу институты маңызды институттардың бірі болғандықтан,

жасанды немесе шынайы түрде қыз алып қашу ата-аналарының ерік-жігеріне және құда түсу рәсіміне жастардың немқұрайлы қарағаны деп саналған, сондықтан ондай оқиғалар өте сирек кездескен. Айта кететін жайт, алып қашудың осындай түрлері көбінесе жастардың алдын ала уағдаластығы бойынша (ата-аналарын білдіртпестен) және өте сирек орын алатын – феодалдық ауылдардың жағдайы мүшкілдеу отбасыларынан қызды алып қашатын ерлердің өзімшіл себептермен. Сондықтан, біздің ойымызша, студенттерге тәрбиелік әлеуеті зор және олардың адам ретінде қалыптасуына әсер ететін халықтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы шынайы тарихи мәліметтер беру қажет. Отбасында «қалыңдықтың қалыңдығын төлеу» дәстүрі сақталғаны туралы сұраққа келгенде студенттердің көпшілігі осы дәстүрге бірнеше өзгеріс енгізісі келетіні анықталады. Бұл жауаптарға қарағанда, қырғыз бен қазақ отбасыларында

дәстүрді сақтау ерекшелігі байқалады. «Қазіргі таңда сіз отбасында дәстүрлерді сақтайсыз ба?» деген келесі сұраққа студенттердің жауабы қазіргі заманғы қырғыз, қазақ қоғамы қазіргі заманғы жастардың тәрбиесіне әсер ететін халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын сақтайды деген жорамалымызды растайды. Одан әрі «Өз халқыңыздың дәстүрлерімен сіз мадақтанасыз ба?» деген келесі сұраққа студенттердің жартысы мадақтанатынын білдірді. Қазіргі заманғы студенттер «Халқыңыздың ескі, орныққан дәстүрлерінің сіздің өмірге деген қазіргі заманғы көзқарасыңызға қайшы келе ала ма?» деген сұраққа түсіністікпен қарап, орташа алғанда олардың 70% қазіргі заманғы көзқарасқа дәстүрлердің қайшы келе алатынын түсінеді. «Халықтың жаңа дәстүрлерінің дүниеге келуі мүмкін бе?» деген келесі сұраққа ҚҰУ студенттерінің 77%, ЕҰУ - 80% - өзгерген жағдайға қарай жаңа дәстүрлердің пайда болуы мүмкін деп санайды.

Студенттердің толеранттылығын олардың «Сізге жақын өмір сүретін халықтардың әдет-ғұрыптарын құрметтейсіз бе?» деген сұраққа жауаптары білдіреді – ҚҰУ – 67%, ЕҰУ – 71%. Қорытындылай келе, екі жоо студенттерінің жартысынан сәл кемі (ҚҰУ – 44%, ЕҰУ – 45%) «бүгінде дәстүрлерге қайта оралу жастарға жағымды әсер етуі мүмкін» дегенге келісетінін білдіреді.

Жалпы, студенттермен жүргізілген сауалнама студенттер мен олардың отбасыларының жартысынан сәл көбі дәстүр мен әдет-ғұрыптарды ұстанатындығын, оң көзқарас білдіретінін және көп дәстүрді сақтағысы келетіндігін, бірақ кейбір әдет-ғұрыптарға өзгеріс енгізгісі келетінін білдіреді.

«Қандай пәндердің мазмұны арқылы сіз дәстүрлер туралы білім аласыз?» деген сұраққа студенттер келесі пәндерді атап өтті: а) Қырғызстан тарихы, Қазақстан тарихы - 18,6%, б) қырғыз тілі, қазақ тілі - 30%, в) Манастану (бұл пән Қырғызстан жооларының студенттеріне міндетті түрде оқытылады) - 34,6%, г) мәдениеттану - 11,3%, д) басқа пәндер - 5,3%.

Осылайша, студенттердің тәрбиесіне халық дәстүрлерінің әсерін зерттей келе, дәстүр мен әдет-ғұрып олардың адам ретінде қалып-

тасуына оң әсер етеді деген қорытындыға біз келдік. Сондықтан, халықтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары жастарға оң әсерін тигізетіндігін және оларға тамырлары мен мәдениеті туралы тарихи ақпарат беретінін атап өткен жөн. Ол ақпарат қазіргі заманғы жағдайда оларға қажет және бойында рухани-адамгершілік құндылықтарды дамытуға, өз халқының мәдениетін құрметтеуге көмектеседі. Бірақ, өкінішке қарай, халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарының әсер ету мәселесінің қазір белгілі бір қайшылығы бар, одан әрі зерттеуді қажет етеді, өйткені студенттер арасында кейбір халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы жалған түсініктер бар немесе олардың мәселеге немқұрайлығы туындайды.

Біз жооларда оқытылатын әлеуметтік-гуманитарлық пәндерге шолу жасап талдадық. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің цикліне (кезекті тізбек) мыналар кіреді: пәлсапа, Қырғызстан тарихы (Қазақстан), мәдениеттану, саясаттану, қырғыз (қазақ) тілі, Манастану, Рухани Жаңғыру, психология, педагогика және т.б. Пәндердің осы кезекті тізбегі оқу процесінде білім беру және тәрбиелеу сипатындағы маңызды функцияларды атқарады, сондықтан бұл пәндер студенттерге арналған жұмыс пен оқу жоспарларына енгізілген. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер блогын талдау барысында онда тарих, халықтың мәдениеті және халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарының мәселелері қаралған пәндердің қамтылғаны бар екендігі анықталды. Әр мәдениеттің өзінің спецификалық ерекшеліктері болатынын, олар халықтың дәстүрлерінен, әдет-ғұрыптарынан, тұрмыс-тіршілік ерекшеліктерінен, еңбектен, отбасылық қатынастар туралы түсініктен, басқа адамдармен қатынастан байқалатынын студенттер біле бастайды. Осы ретте олар адамгершілік, ақыл-ой, еңбек тәрбиесінен үлкен тәжірибе алады. Ұлттық ерекшеліктер, мәдениеттің ерекшелігі, құндылықтар туралы білім рухани жақындық пен өз халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын құрметтеуге жағдай жасайды. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің жұмыс бағдарламаларын талдаған кезде сол мүмкіндіктерді анықтауға көмек туындайды. Пәндердің осы

блогының бағдарламаларын таңдау студенттердің тәрбиесіне олардың үлкен әсер ететіндігіне негізделеді. Әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің блогын талдай келе, біз дәл осы пәндердің мазмұнында халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарына арналған тақырыптарды ашатындығын анықтадық. Әр пән халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын өз контекстінде қарайды және олар өзара байланысты. Пәндердің осы блогы халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын жай ғана зерттеумен шектелмей, дәстүр мен әдет-ғұрыптар арқылы жас ұрпақтың білімін кеңейтеді және олардың тамырларын зерттеуге терең қызығушылық танытады. Ата-бабаларының тамырын зерттей келе, студенттер ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан халықтың мәдениетімен, дәстүрімен және әдет-ғұрыпмен, сонымен қатар жас студенттер арасында рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыратын халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптармен танысады. Осы пәндердің мазмұны арқылы студенттер өмірге жаңа оймен қарап тереңірек әрі сапалы қабылдайды. Осыдан мынадай қорытынды туындайды: шынтуайтына келгенде, пәндердің әлеуметтік-гуманитарлық блогы жеке адамды тәрбиелеу мен қалыптастыруды әзірлеп шешуші рөл атқарады. Мұның бәрі студенттердің әлеуметтік-гуманитарлық дайындығы, әрине тек дайындықтың белгілі бір сапасы болған кезде, кәсіпқойлыққа, жалпы жеке басының сәттілігіне жетудің қажетті алғышарты екенін білдіреді.

Педагогикалық бағыттағы жооларда студенттер сабақ жүргізу үшін қажетті терең психологиялық-педагогикалық дайындықтан өтетіндігін атап өткен жөн. Сондықтан біз оқу үрдісінде дәстүр мен әдет-ғұрыптарды пайдалануға студенттерді даярлау үшін жоолардың оқу-тәрбиелеу үдерісіндегі психологиялық-педагогикалық пәндердің мүмкіндіктеріне зер салдық.

Болашақ педагогтың кәсіби өзін-өзі жетілдіруі психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік білімсіз мүмкін емес және бұл мамандарды дайындаудың ажырамас бөлігі болып табылады. Осыған байланысты біз осы бағыттағы студенттерге оқытылатын «Тәрбие

жұмысының әдістемесі», «Педагогикалық шеберліктің негіздері», «Әлеуметтік психология» сияқты пәндерді талдағымыз келеді. Студенттерді тәрбиелеуде осы пәндердің мүмкіндіктерін ашық көрсету, сонымен қатар осы пәндерді дәстүрлер туралы тақырыптармен қанықтыру өте маңызды. Сонымен, психологиялық-педагогикалық пәндердің мүмкіндіктерін қараған кезде біз осы пәндердің мүмкіндіктеріне толығырақ тоқталып, қарастырғымыз келеді.

Тәрбие жұмысының әдістемесі. «Тәрбие жұмысының әдістемесі» курсы өзінің мазмұнында тәрбие және адамды қалыптастыру мәселелеріне қарайды.

Осы пәнді зерттеу кезінде студенттерге жеке адам мен ұжым арасындағы қатынас туралы терең білім беріледі, тәрбиелік жағдайларды талдау, педагогикалық жанжалдарды шешу, білім беру мекемесінде жүйесінде тәрбиелеу қызметін ұйымдастыру тұрғысынан қажетті қабілеттер мен дағдылар қалыптасады.

«Тәрбиелеу жұмысының әдістемесі» курсының бағдарламасын зерттеу көрсеткендей, студенттердің оқу барысындағы тәрбиелеу процесінің тиімді әдістерінің бірі ретінде халық дәстүрлерінің мәнін ашуға оның барлық мүмкіндіктері бар. Бұл курс студенттерге халықтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының педагог пен тәрбиеленушінің педагогикалық өзара әрекеттесуінде маңызды рөл атқаратынын көрсетеді және олардың ынтымақтастық тиімділігін арттырады.

Осы курсты оқыту барысында біз оны халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын ашатын тақырыптармен және сұрақтармен байыттық: тәрбиелеуші қызметінің нақты нәтижесі ретіндегі оқыту технологиясы. Халық педагогикасының көмегімен тәрбиеленушілердің мінез-құлқына педагогикалық әсер ету. Халық педагогикасындағы тәрбиелеудің құралдары мен әдістері (ауыз халық шығармашылығы, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар). Тәрбиелеу жүйесі педагогика ғылымының пәні және педагогикалық практиканың нысаны ретінде. Жастардың мәдени-адамгершілік бағытын қалыптастыру мақсатында педагог пен тәрби-

еленушінің педагогикалық өзара іс-қимылы. Тәрбиелік әсер ету және педагогикалық өзара іс-қимыл тиімділігін арттыру мақсатында дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды пайдалану. Отбасылық қатынастардың дамуындағы тарихи аспектілер. Отбасылық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың адам тәрбиелеу процесі мен нәтижесіне ықпалы. Өскелең ұрпақтың мәдениеті мен рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы отбасылық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың рөлі мен маңызы.

Педагогикалық шеберліктің негіздері. Келесі пән – «педагогикалық мәдениетті қалыптастыру және оқытушының педагогикалық қызметін жетілдіру мәселелерін зерттейтін «Педагогикалық шеберліктің негіздері». «Педагогикалық шеберліктің негіздері» курсының бағдарламасы педагогтың кәсіби қызметінде қолданылатын халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттеу мүмкіндіктерін көрсетеді. Осы курсты оқып жатқан студенттер тәрбиелеу технологиясы, тәрбиеленушілердің мінез-құлқына педагогтардың оң педагогикалық ықпалынан білім алады. Курс студенттерге халық педагогикасының арнайы құралдары мен әдістерін қолдану көмегімен адамгершілік, патриоттық сезім, толеранттылық сияқты қасиеттерді дамытуға көмектеседі. Тәрбиелеудегі дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың адамгершілік мағынасын және оның студенттердің қадамдарындағы көрінісін ашады. Біз бұл пәнді келесі тақырыптармен толықтырдық: Тәрбиелеу мен оқыту өнері ретіндегі педагогикалық шеберлік. Оқу процесінде халық тәрбиесі әдістерінің қолданылуы. Студенттердің бойында жоғары адамгершілікті, патриоттық сезімді, еңбексүйгіштікті, сонымен қатар жеке мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруға дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың әсері. Педагогикалық сөйлесу педагогтың студенттермен кәсіби сөйлесуі ретінде. Халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын шығармашылық және оқу қызметінде педагог пен студенттердің өзара әрекеттесу стилі ретінде қолдану. Тәрбиелеудегі дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың адамгершілік мәні және оның студенттердің қадамдарындағы көрінісі. Оқытушының сөйлесу мәдениеті студенттердің оң тәрбиесі

мен мінез-құлқына әсер ету әдісі ретінде. Үлкендерге құрмет көрсетуді, педагогтар мен оқушылар арасында өзара түсіністікті қалыптастыру мақсатында педагогикалық процестегі дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды пайдалану. Халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының элементтерін қолдана отырып, сендіру және иландыру техникасы.

Әлеуметтік психология. «Әлеуметтік психология» пәні дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар тақырыптарына қатысты маңызды мәселелерді қарауға бағытталған. Келесі тақырыптар ерекше қызығушылығымды тудырады: Қатынастың жалпы заңдылықтары. Топтар мен ұжымдардың психологиясы. Адамның, топтағы адамның әлеуметтік-психологиялық сипаттамасы. Осы курстың негізін топтағы адамдар арасындағы қатынастардың және олардың өзара іс-қимылының сұрақтары құрайды. Үлкен әлеуметтік топтар психологиясының рөлі мен маңызы. Әлеуметтік психологияға қатысты жоғарыда аталған барлық сұрақтар олардың дәстүрмен және әдет-ғұрыптармен байланысын растайды.

Бұл пәнді біз келесі тақырыптармен байыттық: Сөйлесу - көп этносты ортадағы адамдардың өзара іс-қимылы және қатынасы ретінде. Ол халықтың дәстүрлерімен, әдет-ғұрыптарымен, мәдениетімен ерекшеленеді. Әртүрлі этникалық мәдениеттердің өкілдерімен диалог (үндесу) жүргізе білу. Бірлескен іс-әрекетті жүзеге асырған кезде олардың мәдениетінің ерекшеліктерін, халқының дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын, ұлттық сипатын, ұлттық сана-сезімін білу. Ірі әлеуметтік топтардың психологиясын әртүрлі этникалық (ұлттардың) топтардың өкілдері ретінде зерттеу. Ғұрыптар, әдет-ғұрыптар және дәстүрлер - адамдардың тұрмыс-тіршілігіне, мәдениетіне, олардың мүдделеріне, мұқтаждықтарына, құндылықтарына байланысты үлкен топтардағы әлеуметтік мінез-құлықтың ерекше реттеушілері ретінде. Сонымен, пәндердің психологиялық-педагогикалық блогын қарап және оларды халықтың дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарымен толықтырып, осы пәндердің дәстүр мен әдет-ғұрыптар туралы ақпарат беріп қана қоймай, жеке адамды дамытуға, сту-

денттердің адамгершілік құндылықтарын, оң қасиеттерін, мәдениетін және толеранттылығын қалыптастыруға көмектесетінін біз көреміз. Студенттер осы пәндерді оқу арқылы өздерінің ішкі әлемін байытады, дәстүрі мен әдет-ғұрыптарына деген құрметі мен сүйіспеншілігін көрсетеді. Халықтың педагогикалық тәжірибесін тиімді жеткізу үшін оны теориялық тұрғыдан қорыту қажет. Сондықтан да, халықтық педагогиканың мәнін сіңіруді қамтамасыз ететін теориялық базаның студенттердің қалыптасуына көмек беретін пән қажет. Осының негізінде біз 36 сағатқа есептелген «Этнопедагогика» арнайы курсын әзірледік, атап айтқанда лекцияларға 18 сағат, практикалық сабақтарға - 18 сағат. Лекциялық сабақтар этнография, халық тарихы, этнопедагогика бойынша студенттердің білім игеруіне ықпал етеді. Болашақ мамандарды халықтың дәстүрлі мәдениетімен, отбасының педагогикалық мәдениетімен таныстырады. Практикалық сабақтар студенттердің білімін бекітуге, жаңартуға бағытталады. Теориялық білімдерге ғана емес, сонымен қатар халықтық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды педагогикалық процесте және қазіргі өмірде пайдалану үшін студенттерді практикалық дайындауға арнайы курстың бағытталуы оның ерекшелігі болып табылады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы жастардың күнделікті өмірінде халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын қолданыс мәселелері зерттеудің басты назарында. Осы мақсатта қалыптастырушы эксперименттің міндеттеріне студенттермен жүргізілетін дәрісханадан тыс тәрбие жұмысын жандандыру енді. Мұнда халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары құралдарымен студенттерді тәрбиелеуге бағытталған кураторларының жұмысына басты назар аударылады.

Қалыптастырушы эксперимент барысында әлеуметтік-гуманитарлық блок пен психологиялық-педагогикалық пәндер сабақтарында алған білімді бекіту үшін біз сонымен қатар Ж.Баласағын (Қырғызстан) атындағы Қырғыз ұлттық университетінің, Л.Н. Гумилев (Қазақстан) атындағы Еуразия ұлттық университеті және Астана университетінің (Қазақстан) студенттерімен кураторлық сағаттарды, сұхбаттасуларды, диспуттарды арнайы өткіздік.

Жооның студенттерін тәрбиелеуде әлеуметтік-гуманитарлық және психологиялық-педагогикалық пәндерді зерттеумен қатар, дәрісханадан тыс тәрбиелеу жұмысы да зор рөл атқарады [13, 35].

Дәрісханадан тыс тәрбиелеу жұмысы оқу процесінің ажырамас бөлігі болып табылады және бұл іс-шараны студенттермен тұрақты негізде өткізген жөн. Мұның себебі, негізінен студенттік жылдары адамның үйлесімді дамуы орын алады. Сондықтан жооның басты міндеті оқу-тәрбиелеу процесін барлық қажеттіліктермен қамтамасыз ету және болашақ мамандарды даярлауда кәсіби білім алу үшін оларға қолайлы жағдай жасау. Ол үшін болашақ студенттердің бойында өз кәсібіне деген сүйіспеншілікті қалыптастыру қажет. Мамандықтың әлеуметтік маңыздылығы жөнінде түсінікті қалыптастыру мақсатында тәрбие жұмысын жүргізу, атап айтқанда болашақ кәсібіне, дәстүрлерге және т.б. арналған тақырыптар бойынша кураторлық сағаттар өткізу. Педагогикалық бағыттағы студенттермен халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына арналған тәрбиелеу іс-шараларын, атап айтқанда, «Қыз ұзату», «Қыз алып қашу - дәстүр ме әлде қылмыс па?» диспутын, нәрестенің тууына байланысты дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарын т.б. біз өткіздік. Осы іс-шараның барысында біз студенттерге осы дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың мағынасын білуге және қажет болған жағдайда оны ұстануға және сол арқылы өз халқының мәдени және материалдық құндылықтарын бағалауды үйренуге бағыт бердік.

Сонымен, жоғары оқу орындарының студенттерін тәрбиелеу жолдарын іздеу көрсеткендей, студенттермен осындай жұмысты жүзеге асыру келесі педагогикалық шарттар орындалған жағдайда әлдеқайда жемісті болады:

- а) қазіргі заманғы студенттердің әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін зерттеу;
- б) әлеуметтік-гуманитарлық және психологиялық-педагогикалық пәндердің білім беру және тәрбиелеу мүмкіндіктерін анықтау және олардың халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарымен өзара байланысын жүзеге асыру;

в) «Этнопедагогика» бойынша арнайы курсты оқу бағдарламасына енгізу;

г) студенттермен жүргізілетін дәрісханадан тыс тәрбие жұмысында халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын кеңінен қолдану. Жастардың құндылық бағдарын зерттеу бойынша жүргізілген мақсатты жұмыс халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын күнделікті өмірде қолдану мен пайдалану негізінде жастарды тәрбиелеу қазіргі студенттердің мінез-құлқына оң әсер ететіндігін дәлелдеді.

Ұсынымдар

Студенттер арасында жүргізілген сауалнама көрсеткендей, олардың кейбіреуі жастар арасында таралған жағымсыз құбылысты - алып-қашуды дәстүр деп қабылдайды. Педагогтардың басты міндеті әртүрлі формада көрініс табатын жағымсыз үдерістерді дер кезінде анықтап түзету болып табылады. Мұның өзі, жоо студенттері үшін олардың тарихи тамырлары туралы, жастардың тәрбиесіне әсер ететін халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы түсіндіру, ақпараттық жұмыс жүргізу қажет екенін білдіреді.

«Манастану» (Қырғызстан), «Қырғыз (қазақ) тілі», «Қырғызстан (Қазақстан) тарихы», «Мәдениеттану» және басқа да гуманитарлық, психологиялық-педагогикалық пәндердің мүмкіндіктерін пайдалану және оқу жоспарларына «Этнопедагогика» арнайы курсы енгізу, сонымен қатар дәрісханадан тыс тәрбие жұмысының мүмкіндіктері пайдалану (кура-торлық сағаттар) қажет.

Өз халқының тарихи-мәдени құндылықтарын ұрпақ сабақтастығын үзбестен сақтап дамыту мақсатында халық дәстүрі мен әдет-ғұрыптарына арналған тақырыптық сабақтар өткізу керек [14, 47]. Этнопедагогика» арнайы курсына енгізілген этномәдени материалдар студенттерді жергілікті мәдениет туралы біліммен байытуға және олардың қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау қабілетін арттыруға көмектеседі, содан кейін халықаралық кездесулер кезінде өздерінің ұлттық және аймақтық шығу тегі туралы шет тілінде айту қабілетіне ие болады [1, 45].

Қорытынды

Осылайша, біз жүргізген тәжірибе-эксперименттік жұмыс (қалыптастырушы эксперимент), атап айтқанда, әлеуметтік-гуманитарлық пәндерге сүйену, психологиялық-педагогикалық пәндерді толықтыру, «Этнопедагогика» арнайы курсы қосу және халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын пайдалану бойынша дәрісханадан тыс жұмыс оң нәтижелер берді.

Жүргізілген сынақтың соңғы кезеңінде біз жұмысымыздың оң нәтиже бергенін анықтадық (1; 2-кестені қараңыз). Студенттердің көпшілігі «дәстүрдің» не екенін дұрыс түсінеді; өз халқының дәстүрлерін жеткілікті деңгейде біледі, өз халқының дәстүрлерімен мадақтанады; бүгінде дәстүрлерге жүгіну жастарға оң әсер етуі мүмкін екеніне келіседі, сонымен қатар олар қыз алып қашу мен мәжбүрлеп үйлену практикасының халықтың дәстүрі емес екенін дұрыс түсінеді.

Сондықтан да, жоғарыда көрсетілгенге сүйене отырып, біз келесі педагогикалық шарттарды, қазіргі заманғы студенттердің толыққанды жеке адам ретінде тәрбиеленуі мен қалыптасуы олардың сақталуына байланысты екенін анықтадық:

- пәндердің әлеуметтік-гуманитарлық блогына кіретін сабақтарда халық дәстүрлерін пайдалануды күшейту;
- психологиялық-педагогикалық пәндердің мазмұнын халық дәстүрлері туралы біліммен толтыру;
- оқу жоспарларына «Этнопедагогика» арнайы курсы енгізу;
- студенттерге жүргізілетін дәрісханадан тыс, тәрбиелік іс-шараларда халықтың дәстүрлерін пайдалану;
- тәрбие жұмысының әртүрлі формалары мен әдістемелерін пайдалану.

Аталған педагогикалық шарттарға сүйенген студенттердің бойында қоршаған әлемге деген оң көзқарас қалыптасады және олардың өздері өзгереді. Сондықтан да, бұл процесті жүзеге асырудағы ең зор рөл білім беру және тәрбие процесінің арқасында деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Ayirir I. O. Cognitive processes and cognitive strategies in teaching foreign language. Hacettepe University Journal of Education. – 2011.- p. 44–56.
2. Абдыраимова Р.А. Кыргызская этнопедагогика и воспитание детей. - Киев: Довира, 1997.
3. Абрамзон С.М. Рождение и детство киргизского ребенка. // Сборник МАЭ РАН, XII. - Л., 1949.
4. Алимбеков А. Теория и практика этнопедагогической подготовки учителя в системе высшего педагогического образования: монография. - Бишкек, 2009.
5. Асипова Н.А. Научно-педагогические основы формирования культуры межнационального общения школьников. - Бишкек: Илим, 1994.
6. Власова В.Б. Традиция как социально-философская категория // Философские науки. - 1980. - №4. - С. 35.
7. Галиуллин И.Т. Народные традиции в становлении и развитии этнического самосознания на примере Республики Татарстан. - Казань, 1999.
8. Джанибеков У.Д. Эхо. По следам легенды о золотой домбре. - Алма-Ата: Онер, 1990.
9. Дюшеева Н.К. Подготовка будущих учителей к использованию прогрессивных традиций кыргызского народа педагогами в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Бишкек, 2000.
10. Измайлов А.Э. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. – Москва: Педагогика, 1991.
11. Калдыбаева А.Т. Научно-педагогические основы использования этнопедагогических идей народных акынов в воспитании молодежи: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. - Бишкек, 2007.
12. Капчеля В.М. Национальные традиции: сущность, генезис: перспективы развития. - Кишинев, 1991.
13. Карабалаева Г.Т. Роль психолого-педагогических дисциплин в формировании у студентов этнокультурной компетентности. / Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек, 22 декабря 2017 г.
14. Карабалаева Г.Т., Мамырова М.И. Формирование этнокультурной компетентности студентов в процессе кураторской работы. // Международная научно-практическая конференция «Место литературы и педагогики в эпоху глобализации», посвященная 60-летию юбилею д.п.н., проф. А. Муратова. - Бишкек, 12 мая 2017 г.
15. Концепция воспитания школьников и учащейся молодежи Кыргызской Республики до 2020 года. [Электронный ресурс]. – URL: <http://shag.com.ua/koncepciya-vospitaniya-shkolenikov-i-uchashejsya-molodeji-kirg.html> (дата обращения: 27.03.2019).
16. Кожаметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. - Алматы. Гылым, 1998.
17. Осмонова Ч.Т. Взаимосвязь кыргызских народных традиций и современные методы стимулирования в развитии нравственно-трудовой активности младших школьников: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Бишкек, 1999.
18. Панкова Т.В. Научно-педагогические основы сравнительной этнопедагогики: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. - Бишкек, 2006.
19. Плахов В.Д. Традиции и общество. Опыт философско-социологического исследования. - М., 1982.
20. Сарсенбаев Н.С. Обычаи и традиции. - Алма-Ата. 1965.
21. Спиркин А.Г. Человек, культура, традиция // Традиция в истории культуры. - М., 1978.
22. Суханов И.В. Обычаи, традиции и преемственность поколений. - М., 1976.
23. Толеубекова Р.К. Қоғам дамуының жана кезеңіндегі адамкершілік тәрбиесінің теориялық-әдіснамалық негізі. – Алматы, 2001.
24. Узакбаева С. А. Использование материалов казахской этнопедагогики при изучении педагогических дисциплин: дополнения к содержанию типовой программы курса «Педагогика и методика воспитательной работы с методическими рекомендациями». - Алматы, 1997.
25. Философский энциклопедический словарь. Главная редакция: Ильичёв Л.Ф., Федосеев П.Н., Ковалёв С.Н., Панов В.Г. - М.: Советская энциклопедия, 1983.

Г.Т. Карабалаева¹, Г.Ж. Нурбекова², Д.К. Курманаева², Г.З. Тажитова²

¹Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, Бишкек, Кыргызстан

²Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Интеграция народных традиций в современное высшее образование в Казахстане и Кыргызстане

Аннотация. В современном образовании многие традиции и обычаи сохраняют свое воспитывающее значение, свою регулятивную функцию и продолжают передаваться по наследству от поколения к поколению. Речь идет о народных традициях и обычаях, которые служат педагогическими средствами в воспитании молодежи. В статье анализируются теоретические основы исследований, посвященных использованию традиций и обычаев в воспитании молодежи, раскрыты педагогические условия, которые необходимы для воспитания современных студентов средствами народной педагогики.

Авторы придерживаются мнения, что обращение к народным традициям и обычаям – это один из важных путей обогащения современного организованного процесса воспитания, который предполагает научно-обоснованный отбор и использование традиционных форм и методов воспитания с целью повышения уровня всей педагогической работы вуза. Приводятся результаты опроса студентов с целью выявления их отношения к народным традициям и обычаям. Авторами определены некоторые педагогические условия, от соблюдения которых зависит воспитание и формирование полноценной личности современных студентов.

Также анализируются результаты эксперимента по выявлению педагогических условий использования народных традиций и обычаев в воспитании студентов вуза. После анализа блока предметов социально-гуманитарных дисциплин было выявлено, что они могут раскрывать в своем содержании темы, посвященные народным традициям и обычаям, и в Кыргызстане был разработан спецкурс «Этнопедагогика».

Ключевые слова: народные традиции и обычаи, народная педагогика, студенты, социально-гуманитарные дисциплины, психолого-педагогические дисциплины, внеаудиторная работа, педагогические условия.

G.T. Karabalayeva¹, G.Zh. Nurbekova², D.K. Kurmanayeva², G.Z. Tazhitova²

¹Zh. Balasagyn Kyrgyz National University, Bishkek, Kyrgyzstan

²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Integrating folk traditions in contemporary higher education in Kazakhstan and Kyrgyzstan

Abstract. In modern education, many traditions and customs retain their educational significance, their regulatory function and continue to be inherited from generation to generation. We are talking about folk traditions and customs that serve as pedagogical means in the education of young people. The article analyzes the theoretical foundations of research on the use of traditions and customs in the education of young people, reveals the pedagogical conditions that are necessary for the education of modern students by means of folk pedagogy.

The authors are of the opinion that the appeal to folk traditions and customs is one of the important ways to enrich the modern organized process of education, which involves a scientifically based selection and use of traditional forms and methods of education in order to improve the level of all pedagogical work of the university. The results of a survey of students are presented in order to identify their attitude to folk traditions and customs. The authors have identified some pedagogical conditions, the observance of which determines the upbringing and formation of a full-fledged personality of modern students.

The results of an experiment to identify pedagogical conditions for the use of folk traditions and customs in the education of university students are also analyzed. After analyzing the block of subjects of social and humanitarian disciplines, it was revealed that they can reveal topics on folk traditions and customs in their content, and a special course «Ethnopedagogy» was developed in Kyrgyzstan.

Keywords: folk traditions and customs, folk pedagogy, students, socio-humanitarian disciplines, psychological and pedagogical disciplines, extracurricular work, pedagogical conditions.

References

1. Ayirir I. O. Cognitive processes and cognitive strategies in teaching foreign language, Hacettepe University Journal of Education, 44-56 (2011).
2. Abdyraimova R.A. Kyrgyzskaya etnopedagogika i vospitanie detei [Kyrgyz ethnopedagogy and upbringing of children] (Dovira, Kiev, 1997, 186 p.).
3. Abramzon S.M. Rozhdenie i detstvo kirgizskogo rebenka [Birth and childhood of a Kyrgyz child], Sbornik MAJe RAN, XII [Proceedings of the MAE RAS, XII] (Leningrad, 1949).
4. Alimbekov A. Teoriya i praktika etnopedagogicheskoyi podgotovki uchitelya v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya [Theory and practice of ethnopedagogical training of teachers in the system of higher pedagogical education]: monograph (Bishkek, 2009, 146 p.).
5. Asipova N.A. Nauchno-pedagogicheskoye osnovy formirovaniya kul'tury mezhnatsional'nogo obsheniya [Scientific and pedagogical foundations of the formation of a culture of interethnic communication among schoolchildren] (Ilim, Bishkek, 1994, 108 p.).
6. Vlasova V. B. Traditsiya kak sozhal'no-filosofskaya kategoriya [Tradition as a socio-philosophical category], Filosofskie nauki [Philosophical sciences], 4, 35 (1980).
7. Galiullin I.T. Narodnye traditsii v stanovlenii i razviti etnicheskogo samosoznaniya na primere Respubliki Tatarstan [Folk traditions in the formation and development of ethnic identity on the example of the Republic of Tatarstan] (Kazan, 1999).
8. Dzhanibekov U.D. Echo. Po sledam legendy o zolotoi dobmre [Echo. The footsteps of the legend of the golden dombra] (Oner, Alma-Ata, 1990).
9. Dyusheeva N.K. Podgotovka budushikh uchitelei k ispol'zovaniyu progressivnykh traditsiy kyrgyzskogo naroda pedagogami v uchebno-vospitatel'nom prozesse obsheobrazovatel'noi shkoly [Preparation of future teachers for the use of progressive traditions of the Kyrgyz people by teachers in the educational process of a general education school]. Autoref. dis. ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.01 (Bishkek, 2000).
10. Izmailov A.E. Narodnaya pedagogika: pedagogicheskie vozzreniya narodov Srednei Azii i Kazakhstana [Folk pedagogy: pedagogical views of the peoples of Central Asia and Kazakhstan] (Pedagogy, Moscow, 1991).
11. Kaldybayeva A.T. Nauchno-pedagogicheskiye osnovy ispol'zovaniya etnopedagogicheskikh idey narodnykh akynov v vospitanii molodezhi [Scientific and pedagogical foundations of the use of ethnopedagogical ideas of folk akyns in the upbringing of young people]. Autoref. dis. ... doct. ped. sciences: 13.00.01 (Bishkek, 2007).
12. Kapchelya V.M. Natsional'nyye traditsii: sushchnost', genesis: perspektivy razvitiya. [National traditions: essence, genesis: development prospects] (Kishinev, 1991).
13. Karabalayeva G.T. Rol' psikhologo-pedagogicheskikh distsiplin v formirovanii u studentov etnokul'turnoy kompetentnosti [The role of psychological and pedagogical disciplines in the formation of students' ethnocultural competence], Vestnik KGU im. I. Arabaeva [Bulletin of KSU im. I. Arabaeva] (Bishkek, December 22, 2017).
14. Karabalayeva G.T., Mamyrova M.I. Formirovaniye etnokul'turnoy kompetentnosti studentov v protsesse kuratorskoy raboty [Formation of ethnocultural competence of students in the process of curatorial work], Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya «Mesto literatury i pedagogiki v jepohu globalizatsii», posvjashhennaya 60-letnemu jubileju d.p.n., prof. A. Muratova [Bulletin of KSU im. I. Arabaeva, International scientific-practical conference «The place of literature and pedagogy in the era of globalization», dedicated to the 60th anniversary of Ph.D., prof. A. Muratova]. (Bishkek, May 12, 2017).
15. Kontseptsiya vospitaniya shkol'nikov i uchashcheysya molodezhi Kyrgyzskoy Respubliki do 2020 goda [The concept of education of schoolchildren and student youth of the Kyrgyz Republic until 2020 [Electronic resource]. URL: <http://shag.com.ua/koncepciya-vospitaniya-shkolenikov-i-uchasheysya-molodeji-kirg.html> (Accessed: 27.03.2019).
16. Kozhakhmetova K.Zh. Kazakhskaya etnopedagogika: metodologiya, teoriya, praktika [Kazakh ethnopedagogy: methodology, theory, practice] (Gylym, Almaty, 1998).

17. Osmonova Ch.T. Vzaimosvyaz' kyrgyzskikh narodnykh traditsiy i sovremennyye metody stimulirovaniya v razvitii нравstvenno-trudovoy aktivnosti mladshikh shkol'nikov [The relationship of Kyrgyz folk traditions and modern methods of stimulation in the development of moral and labor activity of primary schoolchildren] Autoref. dis. ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.01 (Bishkek, 1999).
18. Pankova T.V. Nauchno-pedagogicheskiye osnovy sravnitel'noy etnopedagogiki [Scientific and pedagogical foundations of comparative ethnopedagogy]. Dis. ... doct. ped. Sciences: 13.00.01 (Bishkek, 2006).
19. Plakhov V.D. Traditsii i obshchestvo. Opyt filosofsko-sotsiologicheskogo issledovaniya [Tradition and Society. The experience of philosophical and sociological research] (Moscow, 1982).
20. Sarsenbaev N.S. Obychai i traditsii [Customs and traditions] (Alma-Ata, 1965).
21. Spirkin A.G. Chelovek, kul'tura, traditsiya [Man, culture, tradition], Traditsiya v istorii kul'tury [Tradition in the history of culture] (Moscow, 1978).
22. Sukhanov I.V. Obychai, traditsii i preymstvennost' pokoleniy [Customs, traditions and continuity of generations] (Moscow, 1976).
23. Toleubekova R.K. Kogam damuynyn zhana kezenindegi adamgershilik tarbiesynyn teorilyalyk adisnamalyk negizi [Theoretical and methodological basis of moral education at a new stage of development of society] (Almaty, 2001).
24. Uzakbayeva S.A. Ispol'zovaniye materialov kazakhskoy etnopedagogiki pri izuchenii pedagogicheskikh distsiplin: dopolneniya k sodержaniyu tipovoy programmy kursa «Pedagogika i metodika vospitatel'noy raboty s metodicheskimi rekomendatsiyami [Using materials of Kazakh ethnopedagogy in the study of pedagogical disciplines: Additions to the content of the standard program of the course «Pedagogy and methodology of educational work with methodological recommendations] (Almaty, 1997).
25. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar' [Philosophical Encyclopedic Dictionary] Editors-in-Chief: Il'ichov L.F., Fedoseyev P.N., Kovalov S.N., Panov V.G.. Editor-in-chief: Ilyichev L.F., Fedoseev P.N., Kovalev S.N., Panov V.G.] (Soviet encyclopedia, Moscow, 1983).

Авторлар туралы мәлімет:

Карабалаева Г.Т. – корреспондентия үшін автор, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, педагогика жоғары мектебі, Дж. Баласагын атындағы Қырғыз ұлттық университеті, Бішкек, Қырғызстан.

Нурбекова Г.Ж. – магистр, шет тілдер кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Курманаева Д.К. – PhD, шет тілдер кафедрасының доценті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Тажитова Г.З. – әлеуметтік ғылымдар және өзін-өзі тану кафедрасының докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Karabalayeva G.T. – **Corresponding author**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Higher School of Pedagogy, Zh. Balasagyn Kyrgyz National University, Bishkek, Kyrgyzstan.

Nurbekova G.Zh. – Master, Senior lecturer, Foreign Languages Department, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kurmanayeva D.K. – PhD, Associate Professor, Foreign Languages Department, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Tazhitova G.Z. – PhD student, Social Pedagogy and Self-Knowledge Department, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.